

Dames en heren,

(1)

Het licht viel door de hoge ramen. De warmte deed de letters dansen. Mijn ogen voelden loom. 'Kom, ga maar even een kwartiertje googelen,' zei ik tegen mezelf. Hoeveel weken zat ik hier nu al in de Staatsbibliotheek bij de Potsdamer Platz gebogen over vergeelde boeken over Indonesië?

Ik stond op en liep naar de hoek met de pc's. '1930s and today,' tikte ik in het zoekbalkje. Even kijken wat dat opleverde. En ja hoor. Prompt vond ik een artikel uit *The Guardian*: 'Are we living through another 1930s?' Het was gepubliceerd tussen Brexit en Trump. Twee klikken verder nog een recenter stuk: 'Are the 2010s really like the 1930s?'

Dan zoeken in het Frans. Boektitels vinden met *Les années 30 sont de retour* en *La crise des années de 30 est devant nous*. Radio France Internationale had in april een uitzending: 'Le parallèle entre les années 30 et aujourd'hui est-il pertinent?' In het Spaans dan. 'Regresa el mundo a los años 1930 con el triunfo de Trump?' Groot stuk in *El País*. In het Duits. 'Donald Trump: ist das schon Faschismus?' - hoofdredactioneel commentaar in *Der Spiegel*. 'Krise erinnert an die 30er-Jahre' wist de Zwitserse *Tagesanzeiger* nog te melden. Ook de *Süddeutsche Zeitung* vond dat het succes van de AfD, Alternative für Deutschland, 'an die dreissiger Jahre' herinnerde.

Enzovoort. Overal vond ik gelijkaardige vergelijkingen. Enkel in Italië leverde mijn zoekopdracht 'anni 30 oggi' artikelen op over de mode van de jaren dertig en nu, of over hoe lastig het is om vandaag dertig jaar oud te zijn. Het kan ook aan mijn Italiaans gelegen hebben.

Terwijl velen dachten dat het allemaal zo'n vaart niet liep, vonden anderen de gelijkenissen in elk geval erg alarmerend. De opkomst van het populisme in Duitsland had volgens historicus Paul Nolte een 'Überrumpelungsdynamik' die erg deed denken aan het einde van de Weimar-republiek in de vroege jaren dertig. Toen ging het ook snel. Ja, dacht ik, maar de opkomst van de Piraten in Zweden, de Vijf-Sterrenbeweging in Italië en Emmanuel Macron in Frankrijk ging ook telkens erg snel. Politiek gaat nu eenmaal erg snel vandaag.

Mijn jaar in Duitsland liep bijna op zijn einde. Twaalf maanden eerder, daags na mijn aankomst in Berlijn, was de AfD electoraal doorgebroken in Mecklenburg-Vorpommern, het begin van een hele reeks zeges die de rechts-populistische partij bij de Bondsdagverkiezingen van afgelopen september tot derde formatie van het land zou maken.

Op toiletdeuren in Frankfurt had ik stickers met heftige blokletters aangetroffen: 'Nie wieder Faschismus' en 'Nazi-Aufmarsch blockieren!' In Kreuzberg leerde ik dankzij boze, zwarte graffiti een nieuw woord kennen: Antifas, de beweging van militante antifascisten. Bij de Buchmesse had ik Martin Schulz, toen nog voorzitter van het Europees Parlement, horen oproepen tot '*ein Aufstand der Anständigen*', een opstand van de fatsoenlijken—als dijk tegen het nieuwe onfatsoen.

Wat was hier allemaal aan de hand? Dat Duitsland ultragevoelig reageert op de opmars van extreem-rechts is natuurlijk volkomen begrijpelijk. Rechts van de CDU mocht er nooit nog een partij opstaan, dat was de consensus. Maar dat ook elders die parallel met de jaren dertig zo graag werd gelegd, verbaasde mij steeds meer.

Ik surfte nog wat verder weg van mijn Indonesië-boeken.

Ja, het zijn woelige tijden, bedacht ik me, we zoeken houvast bij wat we kennen. Toen was er ook een bankencrisis, een zware recessie, hoge werkloosheid en immense ongelijkheid. Toen was het ook een tijd van technologische doorbraken die de wereld transformeerden. Toen viel er ook een bestaande wereldorde uiteen: Europa zonk weg, Amerika kwam op, net zoals China vandaag. Toen zegevierden ook het protectionisme, het nationalisme en het populisme. En uiteindelijk het fascisme, besluiten we.

Ik aarzelde. Het probleem met de jaren dertig is dat er telkens een wereldoorlog op moet volgen. Dat praat niet erg makkelijk. Elke analyse wordt dan meteen overschaduwd door de allesvernietigende gevolgen. De jaren veertig gonzen altijd mee als het over de jaren dertig gaat. Dat maakt de vergelijking erg onheilszwanger. De Nederlandse historicus Frank van Vree heeft er jaren geleden terecht op gewezen dat het historisch bewustzijn in de Westerse wereld vaak een woestenij is, een lege vlakte zonder veel referenties waarin enkel de Tweede Wereldoorlog als eenzaam baken overeind staat. Het is lastig vergelijken als je maar één historisch tijdvak kent.

Ik fietste naar huis door het magnifieke Tiergarten, somberder dan de zomeravond het toeliet. Populisme houdt mij allang bezig. Toen ik in 1991 voor het eerst mocht stemmen, was dat op Zwarte Zondag, de dag dat extreemrechts in Vlaanderen doorbrak. Heel mijn volwassen leven al probeer ik zicht te krijgen op dat fenomeen. Ik kende momenten van woede, wanhoop, onbegrip en grote ongerustheid.

Vandaag overheerst vooral dat laatste. We gaan er immers zo slecht mee om, met dat populisme. Ofwel praten we het naar de mond, zoals wanneer centrumpartijen het gedachtegoed overnemen. Ofwel snoeren we het de mond. Wie populisme enkel in het licht van onze jaren dertig kan bezien, moet het wel bestrijden en verslaan, anders komt er oorlog van.

Is er geen nieuw perspectief mogelijk? Maken we misschien de verkeerde vergelijking?

We zeggen wel dat we wereldburgers zijn, maar als puntje bij paaltje komt vergelijken we de Europese geschiedenis nog altijd het liefst met... de Europese geschiedenis. Ja, Afrika, Azië en Latijns-Amerika hebben ook een eigen geschiedenis, maar dat is vooral een *eigen* geschiedenis, met een eigen dynamiek. Dat die geschiedenissen ook relevant kunnen zijn voor hier, lijkt nauwelijks door te dringen. Europa blijft kennelijk zo uniek dat het enkel door Europa verklaard kan worden. Om te begrijpen wat er bijvoorbeeld in de Europese Unie gebeurt, kijkt men in de diepte, niet de breedte. Ik stoor mij aan dat hardnekkige eurocentrisme.

(2)

De afgelopen twaalf jaar heb ik mij intensief beziggehouden met onderzoek naar de dekolonisatieprocessen in Nederlands-Indië en Belgisch-Congo. Indonesië riep in 1945 zijn onafhankelijkheid uit, Congo in 1960. Wat gebeurde er in de jaren daarvoor? Valt daar iets uit te leren? Kun je het groeiende antikolonialisme van toen vergelijken met het groeiende anti-europeanisme van nu?

Ik zet mijn fiets in de gang. Thuis op de werktafel liggen de stapels die ik mee naar Duitsland heb verhuisd. Standaardwerken over Nederlands-Indië, studies over het Indonesisch nationalisme, biografieën, rapporten, antiquarische vondsten. Voor ik erin begin te bladeren, bedenk ik: hoe je het ook wendt of keert, de EU is toch nog altijd iets anders dan de kolonie. Die overzeese bezetting vestigde zich ongevraagd, manu militari en van buitenaf. De Unie daarentegen ontstond van binnenuit, via de weg van de diplomatie, op eigen verzoek. De hele raciale component was hier bovendien afwezig.

En toch kwam ik de afgelopen jaren in al die laat-koloniale documenten dikwijls passages tegen die mij erg vertrouwd in de oren klonken. Ik probeer me die periode voor de geest te halen. De tijd van de verovering, uitbuiting, zweepslagen en afgehakte handen is dan allang voorbij. Dwangarbeid op de plantages is vervangen door uitgekende administraties die in metalen archiefkasten bijhouden hoeveel thee, tabak en kapok er wordt verbouwd. De welvaart is gestegen, ook voor 'de inlanders'. Maar zelfbeschikking is nog steeds een verre droom.

Ik haal er de verdedigingsrede van Soekarno uit 1930 bij. De latere eerste president van Indonesië stond terecht voor een Nederlandse rechter en net voor zijn gevangenschap sprak hij:

Elk onvrij volk, dus elk volk dat zijn huishouding niet zelf mag en kan inrichten zoals zijn belang en zijn welzijn het voorschrijft, leeft in 'permanente onrust'. (...) Het Indonesische volk (is) een in ellende levend volk geworden. En deze ellende, deze tranen van het volk, en niet onze ophitsing, niet de ophitsing van 'opruiers', zijn de oorzaak van de volksbeweging.

Waar heb ik dit eerder gehoord? Het verlangen naar zeggenschap. Het groeiende maatschappelijke onbehagen over het uitblijven daarvan. Het niet willen zien van die tranen. Het gemakzuchtig demoniseren van hen die dat onbehagen benoemen en activeren.

'Ja maar,' val ik mezelf in de rede, 'je wil de vrijheidsstrijders van toen toch niet gaan vergelijken met de populistische leiders van nu?'

'Nee, niet echt. Hun gedachtegoed was doorgaans beter doortimmerd. En hun stijl was ook niet zo bot.'

'Precies.'

'Maar, vergeet niet dat ze toen net zozeer werden uitgekotst als die populistten vandaag. De elite vond hen net zo subversief, verwerpelijk en gevaarlijk als nu. Ken je dat citaat van Colijn?'

'Nee.'

Ik neem er de woorden van de voormalige minister van Koloniën bij. Volgens Colijn was het opkomende nationalisme in Nederlands-Indië, ik citeer, 'futiel, geenszins een echte volksbeweging, veeleer een actie waar in werkelijkheid slechts een bovenlaagje der bevolking, dun als het zilvervliesje van de rijstkorrel, direct bij betrokken is.' Einde citaat.

Maatschappelijk onbehagen oplossen door er individueel onbehagen van te maken. Het probleem herleiden tot enkele rotte appels die de boel verzieken: het is een bekend procedé.

Ik grijp terug naar de formidabele brieven die Soetan Sjahrir, de latere eerste minister van Indonesië, in ballingschap schreef. Hij was een van die 'rotte appels'. De kolonisator had hem in 1934 voor onbeperkte tijd naar het interneringskamp van Boven-Digoel verbannen, diep in het oerwoud van Papoea:

Het lijkt het gouvernement zo'n gemakkelijke manier van regeren: al die lastige klantjes naar Digoel sturen en de bevolking daardoor intimideren. Maar als ze een beetje meer verstand hadden, zouden ze begrijpen, dat dat té eenvoudig en gemakkelijk is om juist en goed te zijn. Hoe langer hoe meer zal blijken, dat het juist de regering is, die hier een revolutionaire situatie schept met haar politiek-agressieve wijze van werken, waardoor ze diepere lagen van de bevolking van politiek doordrenkt.

Daar sta ik dan met mezelf in een woonkamer in Berlijn.

‘Maar de Europese Unie stuurt toch niemand naar strafkampen in de brousse?’ werp ik mezelf voor de voeten. ‘Populistische leiders in Europa hebben soms weleens processen aan hun broek, maar die kun je toch niet vergelijken met de politieke showprocessen van toen.’

‘Dat is waar.’

‘Je vergelijking gaat dus mank.’

‘Elke vergelijking gaat mank. De vraag is: gaat de mijne interessanter mank?’

‘Dan wat?’

‘Dan die met het opkomende fascisme in de jaren dertig natuurlijk. De jaren dertig in Java lijken mij relevanter dan die waarin de bruinhemden door de straten van München, Hannover en Dresden marcheerden en het glas van duizenden winkels sneuvelde.’

‘Dus je vraagt je af of het populisme van onze tijd niet meer lijkt op het nationalisme in de kolonies dan op het fascisme in Europa.’

‘Ja, dat is het.’

‘En, wat is het antwoord?’

‘Ik ben er nog niet uit.’

(3)

Opnieuw googelen in verschillende talen. Kolonialismus und Populismus. Union européenne et anticolonialisme. Brexit and imperialism. Zien dat het niets oplevert. Zien dat tot op heden nog niemand die link heeft gelegd. Je afvragen of je er helemaal naast zit, of echt iets nieuws te pakken hebt. Terugkeren naar België. Na een jaar weer in je atelier in Brussel komen, de plek waar al je boeken over Congo staan. Snuffelen. Waar stonden die passages ook weer?

Ja, hier: ‘En al die maatregelen die ze ginder beramen in Brussel, erg ver van ons, zonder ons, voor ons, die moeten wij beschouwen als een van bovenaf opgelegde onrechtvaardigheid. Wij hebben die werkwijze altijd bestreden, er spreekt geen vertrouwen uit, want ze is niet het resultaat van een eerlijke, open dialoog op voet van gelijkheid.’

Ik was vergeten dat het zo frappant was. Hier was geen euroscepticus of moderne democratie-activist aan het woord, maar Joseph Kasavubu in 1958, de latere eerste president van Congo, twee jaar voor de onafhankelijkheid.

En hij voegde eraan toe: ‘Wij aanvaarden geen halve maatregelen want juist dát zorgt voor de verder groeiende vertrouwenscrisis waaraan het bestuur van Congo reeds vele jaren lijdt.’

Het had uit de mond van Yannis Varoufakis kunnen komen. Of uit die van Boris Johnson, mits er enige vuilbekkerij aan wordt toegevoegd.

Verder bladeren. Andere boeken. Dit citaat terugvinden: 'De vooruitgang op economisch en sociaal vlak die bij ons gerealiseerd werd overtreft die van andere landen, maar het is juist daar dat de schoen wringt, want het bestuur heeft nagelaten tevens de politieke emancipatie te bevorderen. (...) Wij betreuren de politiek die de Congolezen slechts druppelsgewijs rechten toekent waarmee het gouvernement instemt, alsof het om een aalmoes ging en niet om legitieme rechten die de bevolking claimt.'

Ook dat klinkt opvallend hedendaags: toegenomen welvaart is geen vervangingsmiddel voor politieke inspraak. Waarom duurt het toch zo lang eer de overheid de bevolking bij het beleid betreft? Nochtans, dit zijn opnieuw woorden uit... 1958, uitgesproken door Patrice Lumumba, de latere premier.

Even de essays van Jef Van Bilsen er weer bijhalen, de Belg met de beste contacten bij de Congolese elite destijds. Hij wist wat er speelde. Zagen anderen een kalme bergtop, hij voorzag reeds de vulkaanuitbarsting.

De kapitale fout die wij gemaakt hebben bestond erin te geloven dat het mogelijk was door sociale ontvoogding de politieke bewustwording te voorkomen of te omzeilen. (...) Wij zijn volkomen uit het oog verloren dat de sociale vooruitgang, de stijging van de salarissen en de koopkracht, een betere voeding, een passende huisvesting, een goed georganiseerd openbaar vervoer, ruim bevoorradе winkels en markten, het uitreiken van de kinderbijslag, het oprichten van de sociale zekerheid en een pensioenstelsel, het stichten van scholen en hospitalen geen vervanging bieden voor een politieke en nationale bewustwording, maar juist in tegendeel, dat dit alles die bewustwording juist voorbereidt en op onweerstaanbare wijze bevordert. Het tegemoetkomen aan de basisbehoeftes wekt juist hogere en meer geëvolueerde behoeftes. (...) Omdat de Congolezen mensen zijn, zal het verlangen om hun eigen lot in handen te nemen ook bij hen ontkiemen.

Wat een inzicht.

Uit het raam kijken. De daken van Brussel zien. Beseffen dat hij gelijk heeft. Als je iets geleerd hebt van die meer dan duizend interviews die je afnam, dan wel dit. Of het nu ging om kindsoldaten in een dorp in Oost-Congo, bejaarde dames in een rusthuis in Jakarta, jonge ouders op een burgertop in Amersfoort, nabestaanden van zelfdoding in West-Vlaanderen, slachtoffers in Molenbeek: 'mogen meetellen' is waar het om draait, verlangen naar erkenning, naar bestaansrecht, naar zeggenschap. Miskende dat en er komt heibel van.

Welnu, er kwam heibel van, in Nederlands-Indië en in Belgisch-Congo. En er komt heibel van, vandaag in de Europese Unie. Gaat die parallel dan toch op? Qua miskenning van dat verlangen in elk geval wel.

Een lijstje maken. Het kan nog van pas komen. Ik moet daar in november een lezing over geven in Groningen.

1. In een laat-koloniale samenleving leven mensen onder een administratie die in verregaande mate het publieke en private leven regelt.
2. Ondanks haar alomtegenwoordigheid is die administratie zelf behoorlijk onzichtbaar en ondoorgrondelijk.
3. De administratie kan haar gezag alleen laten gelden door samen te werken met bestaande, lokale machthebbers.
4. Die samenwerking zorgt voor onmiskenbare vooruitgang: onderwijs, gezondheid, welvaart.

5. Inspraakmogelijkheden bevolking echter zeer beperkt. Groeiende frustratie bij jongeren die hebben kunnen studeren, later ook bij de volksmassa's die ze weten te mobiliseren. **Emancipatie zonder participatie leidt tot frustratie.**
6. Kolonisator gedwongen officiële inspraakorganen op te richten (de Volksraad in Indië, de *Conseil colonial* in Congo), maar veel hebben ze niet te zeggen. Lapmiddelen.
7. Frustratie leidt tot verzet. De roep om zeggenschap doet steeds meer mensen over drastische scenario's dromen. Dekolonisatie onafwendbaar.

En de EU dan? Ook wij leven onder een alomtegenwoordige, maar onzichtbare administratie die ons bestaan tot in de details mee vormgeeft. Ook de EU werkt samen met plaatselijke machthebbers en slaagt er zo in het lot van velen te verbeteren. Ook wij hebben inmiddels een inspraakorgaan, het Europees Parlement. Dat heeft beslist meer macht dan de koloniale adviesorganen van weleer, maar nog steeds veel minder dan de Europese Commissie en de Europese Raad. Het democratisch deficit werd er niet mee weggewerkt. Voor velen blijft de EU afstandelijk, elitair en ondoorgrondelijk. Resultaat: ook de EU ziet steeds meer mensen afhaken. De Brexit is inmiddels een feit en de diepe crisis van Europa is nog lang niet voorbij. Ook het Europese avontuur, net zoals het overzeese, kan weleens heel snel voorbij zijn.

(4)

Emancipatie zonder participatie leidt tot frustratie. Zo simpel is het. Wie mensen emancipeert, emancipeert ook echt mensen. Wie educatie, emancipatie en informatie democratiseert, moet vroeg of laat ook de democratie democratiseren. Dat hebben de kolonies veel te laat beseft.

Beseft de EU het op tijd? Helaas niet. Naast het democratisch deficit is er zelfs een nieuw deficit bijgekomen, het *bureaucratisch deficit*. Europa heeft in de jaren negentig enkele serieuze fouten gemaakt die nu pas opspelen. Wat een idee om in 1992 voor een eenheidsmunt te kiezen, tegen het advies van diverse experts in, zonder eerst de noodzakelijke instellingen te ontwikkelen voor monetair, financieel en economisch beleid! En wat een idee om vanaf 1993 de binnengrenzen af te schaffen, zonder goed over de buitengrenzen te hebben nagedacht, met alle gevolgen van dien voor asiel en migratie! Die weeffouten zijn de laatste tien jaar in volle hevigheid aan het daglicht gekomen: een munt zonder beleid, een binnenmarkt zonder buitengrens.

Geen inspraak hebben is al erg genoeg, maar geen inspraak hebben en overgeleverd zijn aan een falende technocratie, is helemaal funest voor het vertrouwen. En toen de systeemfouten eenmaal heftig aan de oppervlakte kwamen — de eurocrisis van 2010 tot 2012, de vluchtelingencrisis van 2015 en '16—was er geen tijd meer voor kalm overleg met de Europese bevolking.

In zijn jongste boek *De nieuwe politiek van Europa* beschrijft Luuk van Middelaar hoe de crises van de voorbije tien jaar de EU fundamenteel hervormd hebben. Ineens moesten er ingrijpende, morele keuzes worden geïmproviseerd. Grenzen openstellen of niet? Griekenland ontzien of niet? Noodfonds oprichten of niet? Langzame regelgeving werd ineens snelle besluitvorming. De Unie is daardoor veel en veel politieker geworden dan ooit tevoren. De vraag is: is ze ook democratischer geworden?

Allerminst.

En dat is nu nét de tragiek van de geschiedenis: op het moment dat de EU volop had moeten inzetten op democratie, heeft ze onder druk van de omstandigheden moeten terugvallen op haar aloude technocratie. De euro moest in nachtelijke spoedvergaderingen gered worden, de plotse vluchtelingenstroom verdroeg geen bedachtzame discussie over het te wensen asielbeleid meer. Er moest snel worden gehandeld. Het democratisch deficit werd daardoor niet kleiner, maar juist groter. De burger zag het, onderging het en was machteloos — als een koloniale onderdaan.

(5)

Leven in Europa anno 2017 lijkt steeds meer op leven onder een laat-koloniale administratie. Wie dat eenmaal doorheeft, ziet het overal. Vinden we het raar dat onder deze omstandigheden verzet ontstaat?

Populisme kun je beter bezien in de context van laat-kolonialisme dan van vroeg fascisme. Tegen de bestuurlijke bovenlaag onderneemt het een poging om de Europese ruimte weer te politiseren. Het gaat om keuzes, zegt het, niet om wetmatigheden. Schei toch uit met dat *there is no alternative*, roepen ze. Er is wél een alternatief voor *austerity* of het passief ondergaan van migratie.

De financiële crisis, de vluchtelingencrisis, de terreuraanslagen, daar kan een beetje populist toch makkelijk een slaatje uitslaan? Zoveel mensen hebben nu al het gevoel in een tochtig huis te leven: het dak van het land is eraf, de macht is verhuisd naar boven, naar de stratosfeer van de EU en de exosfeer van de internationale financiële markten, thuis raken de buizen van de welvaartstaat verroest, de warmte bereikt niet meer alle kamers, het voelt steeds kouder, het sanitair lekt, migratie slaat de ramen in, een stem uit de hemel roept dat dat een verrijking is, en of je ook gaten in de muren wil slaan voor vlottere ruilhandel met de burens. Tocht, tocht, steeds meer tocht en... je mag er allemaal niets van zeggen. De conciërge op zolder, onze premier, luistert meer naar de wind boven hem dan het gemor onder hem. Aan de overkant van de straat zie je de burens in bermuda en bikini in de woonkamer dansen. 'Panama' staat er op het tuinhek.

Meer welvaart dankzij de EU? Kwetsbare groepen in de samenleving zien vooral dreiging. De populist hoeft nog maar te beweren 'namens het volk' te spreken—tegen de elite bovenaan, tegen de migranten onderaan—en zijn broodje is gebakken. Gegarandeerd aandacht op tv, clicks op het internet, zetels in het parlement.

Het volk wil spreken? De populist laat het volk spreken, met gulle hand zelfs. Zolang het maar in de vorm van een referendum is, dan kan hij de massa perfect bespelen. Gewoon wat stennis op tv schoppen. Zo gemakkelijk is het. Het volk gelooft: 'referenda geven mij macht', maar het beseft niet dat ze het zoveelste speeltje van politici zijn. De partijpolitiek wordt er juist sterker van, niet zwakker.

Als de EU niet gauw drastisch democratiseert, kan het snel afgelopen zijn. En met democratiseren bedoel ik niet het gegoochel met Spitzenkandidaten die commissievoorzitter kunnen worden en tv-debatten op Euronews. Dat leidt enkel tot meer mediatisering en personalisering in Europa, precies die processen die van de nationale politiek zo'n hol spektakel hebben gemaakt.

Maar wat als het volk nu eens echt zou mogen praten in plaats van domweg een bolletje te kleuren naast een naam of een voorgekauwde ja/nee-vraag? Wat als we nu eens niet terugdeinsden voor hoe het zich in de stembus gedraagt? Wat als we voorbij de woede ook het engagement zagen, het verlangen naar betrokkenheid, naar zeggenschap?

(6)

Zo zou het eruit kunnen zien. Bij de Europese verkiezingen van 2019 stapt u het kieshokje niet binnen met één, maar met twee stembrieven onder de arm. De eerste is het vertrouwde vel met de namen van de kandidaten. De tweede is iets nieuws: een lijst van vijftientig stellingen over de toekomst van Europa. Daarop zou kunnen staan: 'De EU moet wagens met fossiele brandstoffen verbieden tegen 2040'. Of: 'De EU moet werken aan een Europees leger.' Ik zeg maar iets. Bij elk van die stellingen mag u aangeven of u het er heel erg mee eens, gewoon mee eens, niet mee eens, of helemaal niet eens mee bent. Geen mening hebben kan ook. Op het eind mag u vijf stellingen aanduiden die voor u het belangrijkste zijn.

U kent dit ergens van. Wat was het ook weer? Verrek, ja, het kieskompas. Maar het kieskompas dient om te weten op wie u moet stemmen. Hier gaat het om uw ideeën zelf. En die van uw burens, vrienden, landgenoten. In de aanloop naar de verkiezingen heeft u een brochure gekregen met de argumenten voor en tegen, zoals de Zwitsers dat nu al kennen bij een referendum. 's Avonds op televisie volgt u niet alleen wie gewonnen heeft, maar ook welke voorstellen het haalden. Die lijst van gedeelde prioriteiten biedt het raamwerk voor de Nederlandse Europa-politiek van de komende vijf jaar.

Maar wacht even, wie moet die tweede stembrief opstellen? Dat is toch een heel politieke daad? Wat zet je erop? Hoe formuleer je de stellingen?

Precies. Aan de politiek kun je zo iets niet overlaten. Hoe dan wel? Door loting. Breng een representatieve steekproef van een enkele honderden Nederlanders bijeen, gewone burgers, mensen van alle rang en stand. Geef hen verschillende maanden tijd om met elkaar te overleggen. Geef hen een plek en gespreksleiders, die inhoudelijk neutraal zijn maar ervoor zorgen dat iedereen aan bod komt. De deelnemers zien mekaar om de drie weken. Ze kunnen naar hartelust experts uitnodigen. Ze hoeven het niet over alles eens te worden. Het enige wat ze moeten doen is die lijst met vijftientig stellingen opstellen.

Ik verzin niets. Deze innovatieve vorm van overlegdemocratie is de laatste jaren in Ierland en Australië gebruikt om politiek delicate onderwerpen zoals het homohuwelijk, abortus of kernafval te bespreken. Telkens werden daar burgers uitgeloot om mee te komen beslissen over hete hangijzers die politici liever uit de weg gingen uit vrees voor de volgende stembusgang. Het gevolg was: goed geïnformeerde besluiten die op de lange termijn durfden te denken. Als die methode in Ierland werkt om zelfs de grondwet te veranderen, dan moet het ook in Nederland werken om een enquête op stellen.

Dit is een haalbare kaart om de Europese democratie inhoudelijker te maken. Dit voorstel combineert de drie vormen van burgerinspraak die we nu kennen: verkiezingen, referenda en loting. Het goede van verkiezingen is dat er wat te kiezen valt, het nadeel is dat het om de poppetjes gaat. Het goede van referenda is dat ze inhoudelijk zijn, het nadeel is dat het maar een ja/nee-vraag betreft. Het goede van loting is de geïnformeerde besluitvorming, het nadeel is dat slechts een klein deel van de bevolking erbij betrokken werd.

Deze formule houdt het beste van elk over. Iedere stemgerechtigde burger mag zich nu inhoudelijk uitspreken over een heel palet aan beleidskeuzes. Idealiter zou het zelfs tot heel Europa uitgebreid worden. Burgers uit de hele Unie kunnen uitgeloot worden. Of eerst nationale beraadslagingen organiseren, gevolgd door een Europese beraadslaging. Ook daar bestaan al voorbeelden van.

Maar nog nooit kreeg de burger zo'n tweede stemformulier voorgelegd. Het zou nochtans de mondigheid verschaffen die de kolonies hun onderdanen steeds ontzegd hebben. Voor het eerst zou Europa om uw mening vragen, niet slechts om uw stem. Voor het eerst zou u mogen aanduiden wat u gelooft, niet wie het namens u mag zeggen. Voor het eerst zou er een referendum zijn dat een samenleving samenbrengt, in plaats van verdeelt.

(7)

In 1924 keek H.J. van Mook, de man die als laatste landvoogd van Nederlands-Indië de geschiedenis in zou gaan, naar het opkomende nationalisme in Java. Net zoals Jef Van Bilsen dertig

jaar later in Congo had hij begrip voor de psychologie, voor het verlangen naar 'mogen meetellen'. Ook hij begreep dat de situatie alle kanten op kon.

In rustige tijden ligt het uiterlijk stil als een meer besloten achter een breeden dam; doch wee hun, die den dam doen breken, en de vloede ontketenen, die vernielen, wat in hun weg zich bevindt. Heil daarentegen dien leiders der menschheid, die het water weten te voeren, waar het vruchtbaarheid brengt; die het in beheerschte golving weten te brengen op het naar lessching dorstende land.

Prachtige woorden. We weten wat er gebeurde. Van Mook vond in Nederland geen gehoor voor zijn begrip van de inlandse ontwikkelingen. Van Bilsen kreeg in België de wind van voren. De rest is geschiedenis.

Leiders der mensheid die het water weten te voeren.
Het is nacht boven Brussel als ik deze woorden tik.
Ik heb er geen idee van hoe ze straks in die kerk in Groningen zullen vallen.
Maar ik moet ze herhalen.
Ik kan niet anders.

Ik dank u.

